

DARÜLFÜNUN FEN FAKÜLTESİ DARÜLMESAİLER TALİMATNAMESİ (1924)

Çeviri: Şeref Etker*

İstanbul Darülfünunu'nun Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkındaki Kanun'un kabulünden sonra (21 Nisan 1924) Fen Fakültesi'nde yapılan düzenlemeler içinde, önce laboratuvarların çalışma biçimi ele alınmış ve bir 'Darülmesaiiler Talimatnamesi' hazırlanmıştır.¹ Söz konusu yönetmeliğin elimizde bulunan iki kopyasından birinin taslak olduğu, kapağındaki 'Müdürrisince tadilen teklif ve Darülfünun Divanına sevk edilen nüsha, 31 Temmuz 340' elyazılı nottan anlaşılmaktadır.² Yine bu kopyanın üzerindeki 'Tadilen Darülfünun Divanınca kabul edilmiştir 31 [Temmuz 1340]' kaydından, aynı tarihte onaylandığı anlaşılan talimatnamede iki maddede değişiklik yapıldığı görülmektedir. Darülmesai Talimatnamesi'nin onaylanan metni yeniden yayımlanmıştır.³ Metnin çevirisinde Darülfünun Divanı'nda yapılan değişiklikler belirtilmiştir:

Fen Fakültesi Darülmesaiiler Talimatnamesi (1924)

Birinci Fasl: Darülmesainin idaresi

Madde 1

Her darülmesai aid olduğu şube-i ilmiyenin en kıdemli müdürrisi ve müdürris olmadığı takdirde en kıdemli muallimi idaresi altındadır.

Madde 2

Darülmesai muhafızları, Darülmesai Müdirinin ve [Fen Fakültesi] Katib-i umumiliğin taht-ı emrinde olub alat ve levazım-ı ilmiyenin, darülmesaiye aid kitab ve risailin emri muhafazasından mesul ve mükellefidir.

Madde 3

Darülmesainin dört aded defteri olub, bunun birine alat-ı fenniyenin ismi, cinsi, sistemi ve fiyat ve fatura numerosu kayd edilir. İkinci deftere levazım-ı tedrisiye müfredatı kayd edilir. Üçüncü defter, darülmesaiye aid kütüphaneye mahsusdur. Dördüncü deftere ise, mefruşat gibi demirbaş eşya kayd edilir. Her sümestri nihayetinde sarf olunan ve kırılan eşyanın bir defterini Darülmesai Müdirine tasdik ettirerek Katib-i umumiliğe irsal ve

esas defterin mülahazat hanesine esbab-ı mücibesıyla derc ve işaret edilir. Bu defterin hakk ve silintiden ari olması şarttır.

Madde 4

Alat ve levazım-ı tedrisiyenin kıymet-i ilmiyesi her türlü nekaisden beri olarak hüsn-i tehaffuz ve onların temizliğine ihtimam etmek muhafızın cümle-i vezaifindedir.

Madde 5

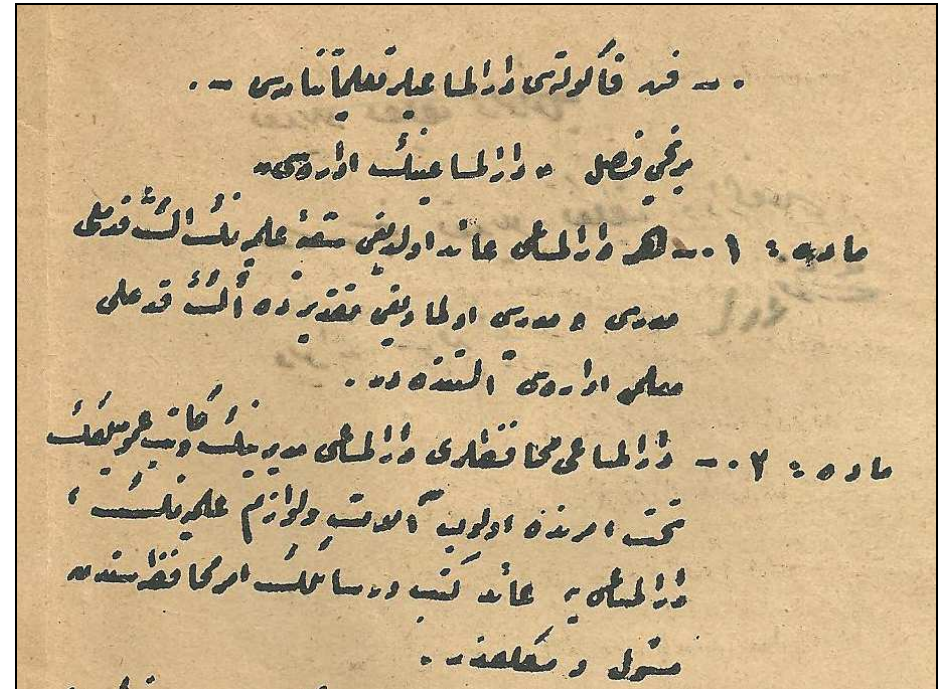
Darülfünun şubatından başka mahalle alat ve edevatın iaresi caiz değildir. Herhangi darülmesaiye makbuz mukabilinde iare olunacak alat ve edevat için Darülmesai Müdirinin müsaade ve muvafakati istihsal edilmek iktiza eder. Lüzumu takdirinde Katib-i umumiliğe malumat verilir. Bu halde alata alan, veren ve bade iade eden darülmesaiilerin defter-i mahsusuna keyfiyet kayd ve işaret olunur.

Madde 6

Her nim-salenin hululünden iki mah mukaddem müdürris ve muallimin o nim-sale zarfında lüzumu olan alat, edevat ve eczanın bir listesini tanzim ederek muhafız vasitasile Katib-i umumiliğe ita ve işbu listede mübaya olunacak alat ve edevat ve eczanın fiyatları mümkün olduğu kadar işaret olunur.

Madde 7

Alat ve edevat ve ecza teferruatı, evsaf-ı farikası, bayi ve amili işaret olunarak numero sırasile kayd olunur.

Fen Fakültesi Darülmesaiiler Talimatnamesi (1924)

* PK 99, Kızıltoprak 34725, İstanbul.

¹ İncelediğimiz talimatnameye göre, Fen Fakültesi'nde darülmesaiilerin 'laboratuvar' olarak anlaşılması gerekir. Darülmesaiileri 'enstitü' olarak niteleyen yayınlar vardır, bkz. S. Kadioğlu, 'Walther Penck'in Türkiye'deki çalışmaları,' *İst. Üniv. Müh. Fak. Yerbilimleri Derg.*, c. 20, sayı 1, 2007, s.1, 5; E. İhsanoğlu, *Darülfünun: Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, İstanbul IRCICA yay., 2010, c.2, s.501, vd.

² *Fen Fakültesi Darülmesaiiler Talimatnamesi*, [1924] 14,5x20,5 cm, 6 sayfa, taşbaskı.

³ *Fen Fakültesi Darülmesaiiler Talimatnamesi*, [1924] 14x20,5 cm, 7 sayfa, taşbaskı.

İkinci Fasl: Talebenin tarz-ı mesaisi**Madde 8**

Darülmesaiilerde her talebeye bir ameliyat mevki tahsis ve ameliyat için iktiza eden alat ve edevat ita olunur. Ancak darülmesaiilerde çalışacak her talebe Katib-i umumiliğe, her dersi ⁴ için beş liradan ibaret bir meblağı emaneten bırakmağa mecburdur. Alat, matbu liste mucibince muhafız tarafından şakird teslim edilecek ve müderris ve muallimce tayin olunan müddet zarfında sağlam olarak iade edilmediği takdirde bırakmış olduğu teminat akçesile tazmin edeceğini mübeyyin birer teslim varakası olarak hıfz edilecektir. Hin-i iadede noksan olan, bozulan, kırılan alatin esmanımı tazmine şakird mecbur olacaktır. Ameliyat esnasında, gerek muallim ve gerek talebe tarafından istihlak edilecek ecza da bu vechile makbuz mukabilinde verilecek ve bu makbuzlar alat muhafızı tarafından varaka-i müsbit olarak hıfz olunacaktır.

Madde 9

Her şakird kendisine verilen alat ve edevatın hüsn-i muhafazasına ve badel-istimal temizlenmesi müderris veya muallimi tarafından emredilmiş aletlerini temizlemeğe mecburdur.

Madde 10

Her gün darülmesai terk edilmezden evvel alat ve edevat temizlenecek ve kendilerine mahsus mevkiilerde muhafaza edilecektir. Bir cihazın masa üzerinde kalması icab ettiği takdirde alat muhafızına ihbar-ı keyfiyet edilir ve üzerine bir yafta talik olunur.

Madde 11

Umuma aid alattan istifade etmek isteyen şakird, evvelce alat muhafızına ihbar-ı keyfiyet edib, muhafız mümkün olduğu kadar süratle yevm ve zaman-ı istimalini kayda mahsus levhaya o suretle işaret eder. Kimyahane ameliyathanelerinden (tahlil-i elektriki, tahlil-i gazat, tahlil-i mikdari ameliyathaneleri, karanlık oda ve elektrik fırını gibi) istifade etmek için evvelce muallim ve asistanlardan istihsal-i müsaade muktezidir. Tahlil-i mikdari ile mütevaggıl olan talebeye mevcut hass teraziler, adedine göre dört-beş talebe için kefalet-i müteselsile ile sened mukabilinde bir terazi tahsis olunur.

Madde 12

Müdavimin indel-hace Darülmesaiideki kütüphaneden istifade edebileceklerdir.

Madde 13

Bir masa işgal eden talebe mikatnamede gösterilen evkat-i muayyenede ve eyyam-ı mahsusada Darülmesaiyi terk etmek mecburiyetindedir. Darülmesainin açık bulunacağı yevm ve saat Darülmesai Müdürü tarafından tayin olunarak talebeye ilan olunur.

⁴ Darülfünun Divanı'nda çıkarılan bölüm: 'Kimya için beş lira, nebatat için beş lira, hikmet için beş lira, fizyoloji ve teşrih için beş lira, madeniyat için beş lira'.

Üçüncü Fasl: Makinistin vezaifi**Madde 14**

Darülmesaiilerde mevcut makinelerin hüsn-i muhafazası, ziya'dan vikayesi ve ledel-cab tamiri için müteaddid mükeffel makinistler istihdam edilir. Makinelerin harabiyetinden ve ziya'ından makinist mesuldür.

Madde-i muvakkat ⁵

Sekizinci maddenin ahkamı büdçenin Şahsiyet-i Hükmiye Kanununa tevfikan tanziminden sonra tatbik olunacaktır.

Fen Fakültesi Enstitülerinin 1926 yılı başında oluşturulduğu, Fakülte Reisi Müderris Hüsnü Hamid Bey'in [Sayman] açıklamasıyla duyurulmuştur.⁶ Enstitülerle ilgili talimatnamenin aynı tarihte hazırlandığı varsayılmaktadır.⁷ Daha önce uygulamaya girmiş olmasına karşın, 'Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi' Darülfünun Divanı'nda 25 Temmuz 1928 tarihli oturumunda kabul edilmiştir.⁸

Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi (1926), yayımladığımız Fen Fakültesi Darülmesai Talimatnamesi'nin (1924) hemen tümünü içermektedir. Laboratuvarlarla ilgili maddeler (md. 13 - 21) Darülmesai Talimatnamesi'nden aktarılmıştır. Darülfünun Fen Fakültesi'nin tarihçesinde verilen bilgiye göre, enstitülerin kuruluşu laboratuvarların gelişimiyle bağlantılıdır: 'Laboratuvarlar, müzeler ve umumi olarak teşkilat ve ihtiyacı fevkalade tevessü ettiğiinden, ilmi ve idari nokta-i nazarından enstitü teşkilatının kabulüne mecburiyet hasıl olmuş[dur]'.⁹

Fen (Fünun) Fakültesi'nde 1925-1926 ders yılında bütün laboratuvarların tanımlandığı,¹⁰ bir yıl sonra dokuz enstitünün örgütlendiği bilinmektedir.¹¹

⁵ Darülfünun Divanı, bu geçici maddeyi kaldırarak dersler için alınacak emanet akçesini belirlemiş olmuştur.

⁶ E. Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, c. 2: Cumhuriyet Döneminde İstanbul Darülfünunu (1922-1933)*, İstanbul Bilgi Üniv. yay., 2010, s. 214, dn. 60.

⁷ E. Dölen, a.g.y., c. 2, s. 443-444, Ek-3.51 'Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi' (*Fen Fakültesi: Tarihçe ve Talimatnameler, Müfredat Programları*, [yay.haz. H.H. Sayman] İstanbul, Milli Matbaa, 1927, s. 30-34).

⁸ T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi. 1928-1929 sene-i dersiyesi, İstanbul, Yeni Matbaa [1928], s. 69. Aynı yerde, Talimatnamenin '928 sene-i dersiyesi bidayetinden itibaren mer'iy-ül icra' olduğu belirtilmiştir.

⁹ T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi. 1928-1929 sene-i dersiyesi, İstanbul, Yeni Matbaa [1928], s. 68-70 'Fen Fakültesi: Tarihçe'.

¹⁰ T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi. 1341-1342 [1925-1926] sene-i dersiyesi, İstanbul, Yeni Matbaa 1341 [1925], s.77-78.

Kimya-yı Sanayi ve Hayati Enstitüsü'nün 1928'de kurulmasıyla enstitülerin sayısı 10'a çıkmıştır.¹² Enstitülerin kuruluşuyla ilgili çalışmaların 1926 yılından önce başladığını ve bunun için bir talimatname hazırlandığını görüyoruz.¹³ Taslak sayılabilecek talimatnamedeki dokuz enstitü, 1926 yılında kurulduğunu gördüğümüz enstitülerden farklıdır:¹⁴ 'Heyet ve Jeofizik Enstitüsü' yoktur. Kimya Enstitüsü genel ve özel olarak ikiye ayrılmıştır; 'Hayatiyat' yerine Fizyoloji Enstitüsü görülmektedir.

Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi (1925)

Madde 1

Fakültenin vezaif-i ilmiye ve idariyesinin ifasını teshil zımında, meri nizamnameler ve talimatnameler ahkamı dahilinde, ber vech-i ati enstitü teşkilatı kabul edilmiştir:

1. Riyaziyat Enstitüsü
2. Fizik Enstitüsü
3. Umumi Kimya Enstitüsü
4. Hususi Kimya Enstitüsü
5. Hayvanat Enstitüsü
6. Nebatat Enstitüsü
7. Arziyat ve Madeniyat Enstitüsü
8. Fizyoloji Enstitüsü
9. Elektromekanik ve Makine Enstitüsü

Madde 2

Her enstitünün bir müdiri vardır. Enstitü Müdiriyeti enstitüde çalışan müderris ve muallimler tarafından bir sene müddetle münavebeten ifa edilir. Müdür, enstitünün ihtiyacatı ve suret-i idaresi hakkında lüzum gördüğü şeyleri [Fen Fakültesi] Riyaset veya Katib-i umumiliğe bildirir.

¹¹ T.C. İstanbul Darülfünunu Talebe Rehberi. 1926-1927 sene-i dersiyesi, İstanbul, Yeni Matbaa 1926, s.114-116. S. İshakoğlu-Kadioğlu, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946), İstanbul, Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi yay., 1998, s. 22-27.

¹² Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi'nin (1926) 1. maddesinde 'Fen Fakültesi'nde ber vech-i ati dokuz enstitü teşkil edilmiştir' denildikten sonra on enstitü sayılmıştır.

¹³ Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi, 20,5 x 31 cm, 2 s., taşbaskı. E. Dölen, a.g.y., c. 2, s. 214, 216, Şema 3.2. Burada 'Darülmisai' karşılığında laboratuvar kullanılmıştır; s. 443-444, Ek-3.51 'Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi' (Fen Fakültesi. Tarihçe ve Talimatnameler, Müfredat Programları, [yay.haz. H.H. Sayman], İstanbul, Milli Matbaa, 1927, s. 30-34).

Madde 3

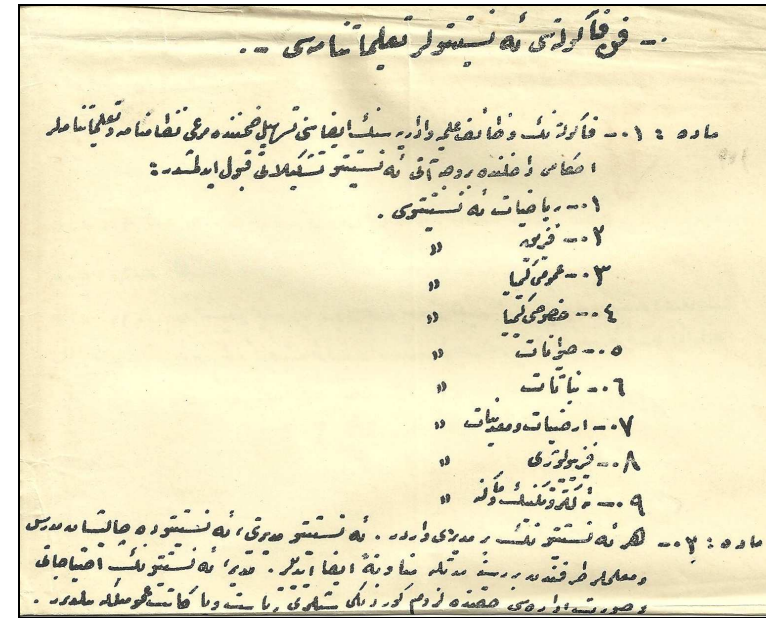
Enstitü Müdürü dersane, laboratuvar, kütüphane, müze ve saire gibi mesai mahallerinin intizam [ve] nezafetine nezaret eder. Her müderris ve muallim kendi laboratuvarının amiridir.

Madde 4

Enstitüde çalışan memurun ve müstahdiminin birinci derecede amiri Enstitü Müdürüdür. Müdür işbu memurun ve müstahdiminin vazifesine aid hususat hakkında Riyaset veya Katib-i umumiye müracaat eder.

Madde 5

Enstitünün hususat-ı ilmiyesi bu enstitüde bulunan müderris, muallim ve müderris muavinlerinden mürekkep bir meclis tarafından görülür. Meclis lüzum gördüğü hususat hakkındaki raporunu Riyasete tevdi eder.

Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi (1925)

Madde 6

Enstitü, kendi bütçesinin vus'ati nisbetinde kitap, muhtıra ve mecmua neşredebilir.

Madde 7

Mali sene bidayetinde Enstitü Meclisi içtima ederek bir sene zarfında lüzum olan ecza ve malzemenin miktarını tesbit ve mübayaası iktiza eden alat ve edevatın cedvelini tanzim ve Fakülte Riyasetine tevdi eder.

Madde 8

Her sene-i derisiye nihayetinde Enstitü Meclisi bir sene zarfındaki ilmi faaliyet ve Enstitü Müdürü aynı sene zarfındaki idare faaliyeti hakkında bir rapor tanzim etmeğe mecburdur.

Madde 9

Enstitü Meclisi her ay ictima eder. Celseye kıdemli müderris riyaset eder.

Madde 10

Her sene Fakülte Meclisi her enstitünün bütcesini tesbit eder.

Madde 11

Enstitü Meclisi veya Müdürü ile enstitü heyet-i ilmiyesinden biri arasında ihtilaf zuhurunda keyfiyet tarafeynden birinin müracaatı üzerine onbeş gün zarfında Fakülte Meclisinde tedkik olunur.

Darülfünun Fen Fakültesi'nin 1926 tarihli Enstitüler Talimatnamesi (md. 2 - 12), ayrıntılar dışında 1925 taslağının aynıdır. Dikkati çeken bazı değişiklikler şunlardır: Md. 6, Taslakta (1925) 'Enstitü, kendi bütcesinin vus'atı nisbetinde kitap, muhtıra ve mecmua neşredebilir' kuralı konulmuşken, 1926 Talimatnamesi'nde 'Enstitü kitap, muhtıra ve mecmua neşredebilir' denilmiştir.

Md. 9, Taslakta 'Enstitü Meclisi her ay içtima eder. Celseye kıdemli müderris riyaset eder' denilirken; Talimatname 'Enstitü Meclisi Müdürün taht-ı riyasetinde her ay içtima eder; ilmi mesailin müzakeresi esnasında Meclise en kıdemli müderris riyaset eder' düzenlemesini getirmiştir.

Md. 22, 'İşbu Talimatnamenin tatbikine Fakülte Reisi memurdur' hükmü, Fen Fakültesi Darülmesailer Talimatnamesi'nde ve Enstitü Talimatnamesi'nin ilk metninde (1925) yer almamıştır.

Enstitüler Talimatnamesinin (1926) laboratuvarlarla ilgili olarak getirdiği bir diğer değişiklik, 1924 Darülmesailer Talimatnamesi'ndeki (md. 8) 'her ders için emaneten alınacak beş lira' yerine, Fakülte laboratuvarlarında [Enstitü darülmesailerinde] 'çalışacak her talebeden Divanca muayyen bir miktar depozito parası alınır' hükmüdür (md. 16).

Darülmesailer Talimatnamesi'nde 'makini' denilen teknikerlerle ilgili maddeye 1926 Enstitüler Talimatnamesi'nde yer verilmemiştir.¹⁵

Istanbul University Faculty of Sciences Regulations of 1924

The Faculty of Sciences of the Istanbul University issued a series of regulations following the legislation defining the autonomy of the University in 1924. The first regulation set the rules for the use of the laboratories, which constituted the prime setting for instruction, experiments and research in the basic sciences. The students were expected to subscribe to the individual laboratories, which was under the supervision of their respective directors.

A second regulation issued in 1925 re-organised the departments of the Faculty of Sciences into institutes, including the same laboratories. In 1926 these regulations were combined to create the ten institutes of the Faculty of Sciences of the Istanbul University. The regulation was ratified in 1928.

Key words: Istanbul University, Faculty of Sciences, Laboratory, Institute.

Darülfünun Fen Fakültesi Darülmesailer Talimatnamesi (1924)

Darülfünun Fen Fakültesi'nin enstitülerini tanımlayan talimatname 1928 yılında onaylanmış olmasına karşın, 1924'te kabul edilen bir Darülmesailer Talimatnamesi ile önce laboratuvarların çalışma koşulları belirenerek temel bilim dallarının altyapısı oluşturulmuştur. Bundan sonra, 1925 yılında Enstitüler Talimatnamesi'nin dokuz enstitüyü kapsayan bir taslağı hazırlanmış ve 1926 yılında sözkonusu iki talimatname 'Fen Fakültesi Enstitüler Talimatnamesi' başlığı altında birleştirilerek enstitü sayısı ona çıkarılmıştır. Darülmesai Talimatnamesi ile Enstitüler Talimatnameleri, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde eğitim ve araştırmada nitelik arayışlarının örnekleri olarak anlaşılabilir.

Anahtar sözcükler: İstanbul Üniversitesi, Fen Fakültesi, Laboratuvar, Enstitü.

¹⁵ Darülfünunun 1927 yılı bütçesinde bir 'Kimya-yı sınaie makinisti' kadrosu bulunmaktadır, bkz., E. Dölen, *a.g.y.*, c. 2, s. 485-489, Ek-3.71 '1927 Yılı Bütçe Kanununa Ekli C Cetveline Göre Darülfünun ve Fakültelerin Kadroları ve Maaşlar'.